

تحلیل سیاسی هفته (۱۰۹)

تحلیلی بر بحران کوبانی

مقدمه

تروریست‌های تندرو موسوم به دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در ماه‌های اخیر مناطقی را در پهنه جغرافیایی دو کشور عراق و سوریه به تصرف خود درآورده و همچنان تلاش می‌کنند تا قلمرو خلافت خودخوانده خود را با توسل به خشونت عریان گسترش دهند. در این میان، شهر کردنشین کوبانی یا عین‌العرب در سوریه واقع در منطقه مرزی با ترکیه در روزهای اخیر در محاصره قرار گرفته و با بحران انسانی جدی روبرو است. کوبانی اما، نخستین شهری نیست که تروریست‌های داعش به دنبال تصرف آن بوده‌اند و آخرین آن نیز نخواهد بود، اما آن را باید یکی از متفاوت‌ترین شهرهایی دانست که افراط‌گرایان سلفی تاکنون با آن مواجه شده‌اند، از این منظر که مردم کردنشین این شهر به تنهایی همچنان مقاومت می‌کنند و حمایت جدی دیگر دولت‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را پشت سر خود نمی‌بینند و تنها می‌توان آمرلی، شهر ترکمن‌های شیعی در عراق، را با مقاومت مردم در کوبانی مقایسه نمود، البته اقدام دولت عراق، در کنار حمایت مؤثر ایران از مردم آمرلی نقش بارزی در شکستن محاصره این شهر ایفا نمود، این درحالی است که کوبانی همچنان در محاصره داعش قرار دارد. از آغاز بحران کوبانی تاکنون نزدیک به ۲۰۰ هزار نفر از ساکنان این مناطق به ترکیه گریخته‌اند و سازمان ملل نیز نسبت به وقوع فاجعه انسانی در این شهر حدوداً ۴۰۰ هزار نفری هشدار داده است. این شهر تاکنون در دو مرحله به محاصره داعش درآمده است که در مرحله نخست، پس از ماه‌ها مقاومت و به دنبال حمله به موصل و دیگر مناطق عراق، نیروهای داعش از آن عقب‌نشینی کردند و مرحله دوم نیز که در سه هفته اخیر رخ داده، البته بسیار شدیدتر از قبل می‌باشد. در حالی که این روند واکنش مناسب دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی را می‌طلبد، اما تنها چند حمله پراکنده و کم‌تأثیر هوایی از سوی ائتلاف ضد داعش صورت گرفته است. حال این سؤال مطرح می‌شود که مسئولیت فردی، جمعی و بین‌المللی افراد، گروه‌ها، دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و حتی ائتلاف شکل گرفته در زمانی که به‌طور آشکارا شاهد نقض فاحش حقوق بشر هستند و خطر وقوع نوعی نسل‌کشی توسط مهاجمان مسلح داعش علیه مردم کوبانی وجود دارد، چیست و سقوط احتمالی این شهر چه پیامدهایی را به دنبال خواهد داشت؟

معاونت پژوهش‌های

سیاسی - حقوقی

دفتر: مطالعات سیاسی

علل اهمیت کوبانی

کوبانی که در ۱۶۰ کیلومتری استان راهبردی حلب در شمال غرب سوریه و در مرزهای این کشور با ترکیه قرار دارد، از حاصلخیزترین مناطق سوریه محسوب می‌شود. این شهر پس از آغاز بحران سوریه از سال ۲۰۱۱ به علت درگیری‌های ارتش سوریه با گروه‌های تروریستی توسط نیروهای مسلح گرد موسوم به «یگان‌های مدافع خلق» (YPG)، شاخه نظامی حزب اتحادیه دمکراتیک، حفاظت شده و غالب سکنه گرد این منطقه نیز از حامیان این حزب به شمار می‌روند. علاوه بر این، شهر کوبانی برای حزب کارگران کردستان ارزشی نمادین دارد، چرا که عبدالله اوجالان، رهبر در بند این حزب پس از فرار از خاک ترکیه در سال ۱۹۷۹ میلادی به این شهر پناه آورده و بسیاری از رهبران و فرماندهان (پ. ک. ک) نیز از اهالی همین شهر هستند. بر همین اساس، منطقه کوبانی از جایگاه معنوی بالایی نزد گُردها برخوردار بوده به‌ویژه آنکه یکی از سه منطقه‌ای است که حزب اتحاد دمکراتیک آنها را در چارچوب پروژه خودگردانی اعلام کرده است. اشغال شهر

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۶۰۱۳۹۳۶

تاریخ انتشار:

۱۳۹۳/۷/۲۶

کوبانی به دست داعش سبب می‌شود این گروه منطقه گسترده‌ای را در مرز مشترک سوریه و ترکیه در اختیار گیرد. با توجه به اینکه طی سه سال گذشته مرزهای ترکیه محل تردد تروریست‌ها به سوریه بوده است، این گروه می‌تواند با کنترل این منطقه راهبردی نیروهای بیشتری را جذب نماید.

واکنش‌ها در سطوح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی

بحران بشری در آوردگاه کوبانی در حالی همچنان نفس‌های این شهر را به شماره انداخته است که طرف‌های اصلی، رویکردهای گوناگونی را در این خصوص اتخاذ کرده‌اند. سوریه که در چند جبهه درگیر جنگ با داعش و دیگر مخالفان است باید فارغ از مسئله پشتیبانی از کردهای این کشور، از منظر استراتژیک مانع از رسیدن داعش به مرز مهم کوبانی با ترکیه شود، چرا که این امر در آینده می‌تواند معادلات قدرت در نبرد با تروریست‌ها را با مخاطرات بیشتری مواجه سازد. اما در حال حاضر، ارتش سوریه به‌منظور جنگ با مخالفان، ارتش خود را از مناطق کردنشین به عقب برده است.

شکل‌گیری ائتلاف بین‌المللی ضد داعش به فرماندهی آمریکا نیز چندان جدی به نظر نمی‌رسد، به‌ویژه آن که حضور برخی حامیان تروریست‌ها، از جمله عربستان، کویت، قطر و امارات که به‌طور مستقیم و یا با واسطه، حمایت‌های مالی، اطلاعاتی و... را در اختیار مخالفان اسد و از جمله داعش قرار داده‌اند، در این ائتلاف شائبه‌هایی را ایجاد نموده است. علاوه بر این، باراک اوباما به جهت تعهد انتخاباتی خود مبنی بر پایان دادن به حضور مستقیم نیروهای آمریکایی در جنگ‌های منطقه‌ای در خاورمیانه، تنها دست به حملات هوایی زده و خواهان حضور نظامیان دیگر کشورهای ائتلاف است که البته، این حمایت ناقص هوایی، به تنهایی نمی‌تواند معضل تروریسم را در منطقه از بین ببرد.

اما ظهور گروه تکفیری - تروریستی داعش، آمریکا را وادار به مداخله نظامی هوایی در منطقه کرده و بر همین اساس، واشنگتن تلاش می‌کند تا براساس تعهدات داخلی در مبارزات انتخاباتی در کنار رویکرد تجدید توازن و نگاه به شرق آسیا، این مداخلات را در حد و اندازه حملات هوایی نگه دارد. لازم به ذکر است که حاضران در ائتلاف نیز به موضوع نبرد با داعش از نگاه‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند. به‌طور نمونه، فرانسه به‌رغم حضور در ائتلاف ضد داعش و حملات هوایی علیه این گروه در عراق، اعلام کرده که در جنگ با داعش در سوریه شرکت نخواهد کرد و عملیات جنگنده‌های آن فقط محدود به عراق است. کشورهایی همانند عربستان سعودی، امارات و اردن هر چند در ظاهر از جنگ آمریکا با داعش در سوریه اعلام حمایت کرده‌اند، اما در عراق حضور ندارند و دولت بغداد نیز موافق حضور این سه کشور در جنگ با داعش در خاک عراق نیست و خود این کشورها نیز مایل به حضور در این جنگ نیستند. ضمن آنکه موضوع تجهیز و تسلیح داعش توسط این کشورها موضوعی قابل کتمان نیست. در این میان با آن که تحولات مربوط به کوبانی و تحركات داعش در مناطق اطراف آن در عرصه رسانه‌ای جنبه بین‌المللی به خود گرفته است و حتی نیروهای موسوم به ائتلاف ضد داعش علیه مواضع این گروه حملاتی هوایی را انجام داده‌اند، بیش از همه، نگاه‌ها به ترکیه معطوف شده است، از آن جهت که چرا دولت آنکارا نسبت به شرایط بحرانی کوبانی تا حدود زیادی بی‌اعتناست؟

از زمان آغاز شکل‌گیری آنچه آمریکا آن را ائتلاف منطقه‌ای و بین‌المللی علیه گروه تروریستی - تکفیری داعش می‌خواند، بحث‌های زیادی درباره حضور ترکیه، به‌عنوان مهمترین کشور منطقه‌ای که می‌تواند به یاری کردهای کوبانی بشتابد، در این ائتلاف شکل گرفت و از همان ابتدا، این کشور از تردیدهای خود درباره حضور در چنین ائتلافی صحبت می‌کرد و حتی با وجود آن که در نشست جده عربستان حضور داشت، اما بیانیه پایانی آن را امضا نکرد تا نشان دهد هنوز برای همکاری در قالب ائتلاف آماده نیست. سفر چاک هیگل و جان کری، وزیر دفاع و امور خارجه آمریکا به ترکیه نیز به‌منظور ترغیب این کشور برای شرکت در این ائتلاف نتیجه‌ای به دنبال نداشت و در مقابل نیز، موضع‌گیری‌های رجب طیب اردوغان، رئیس‌جمهوری ترکیه، و ابراز نگرانی از شرایط ۴۶ دیپلمات خود که در موصل در گروگان داعش بودند، همچنان از مخالفت این کشور با حضور در ائتلاف نشان داشت. همچنین، مقامات آنکارا بر این باورند که ورود ترکیه به رویارویی مستقیم با گروه تروریستی دولت اسلامی می‌تواند آغاز یک رویارویی گسترده‌ای باشد که عواقب ناگواری برای این کشور به دنبال خواهد داشت. علاوه بر این، دولت اردوغان اگر دریابد که پیوستن این کشور به جمع ائتلاف مبارزه با داعش به سود کردها تمام می‌شود به این ائتلاف نخواهد پیوست. مقامات آنکارا که پیشتر حمایت خود را از کوبانی اعلام کرده بودند، به یکباره تغییر موضع داده و با کنترل شدید مرز مشترک خود با کوبانی، هرگونه امدادسانی به این

شهر را مشروط به شکل‌گیری ائتلاف ضد تروریسم با هدف سرنگونی دولت بشار اسد در دمشق، ایجاد منطقه حائل و کریدور امن به همراه منطقه پرواز ممنوع در خطوط مرزی با سوریه به منظور قطع هرگونه ارتباط کُردهای سوریه با کُردهای ترکیه و عراق و ایجاد حیاط‌خلوتی با هدف گسترش دامنه نفوذ خود در مناطق مرزی نموده‌اند. حتی برخی گزارش‌ها حاکی از آن است که فرماندهان سازمان امنیت ترکیه از کُردهای سوریه خواسته‌اند از مطالبات خود در راستای دستیابی به خودمختاری دست برداشته تا به آنها کمک کنند. به عبارت دیگر، اردوغان سقف مطالباتش را برای شرکت در جنگ برای جلوگیری از سقوط شهر کوبانی به دست داعش بالا برده و می‌خواهد از ائتلاف بین‌المللی جنگ علیه داعش قبل از این که به جنگی علیه تروریست‌ها تبدیل شود، از آن به‌عنوان ابزاری برای سرنگونی حکومت سوریه بهره ببرد. نبردی که آنکارا و شماری از شیخ‌نشین‌های عرب حوزه خلیج فارس پایان آن را به سرنگونی حکومت بشار اسد مشروط می‌دانند.

ترکیه نسبت به آینده سیاسی سوریه همچنان با دیده تردید می‌نگرد و معتقد است تقابل با داعش به تقویت نظام سیاسی سوریه کمک می‌کند. برپایه این تحلیل، از دیدگاه دولت‌مردان تُرک سرنگونی کامل داعش در عراق نیز با سیاست‌های ترکیه در تضاد قرار دارد؛ چرا که نابودی داعش در عراق خلأ قدرتی را ایجاد می‌کند که توسط گروه‌های شیعی پر خواهد شد. علاوه بر این، مقامات آنکارا از مدت‌ها پیش از آمریکا انتظار داشته‌اند که علیه ارتش سوریه حملات هوایی انجام دهد. اکنون آنها تلاش می‌کنند موضوع دفاع از کوبانی را با این خواسته قدیمی پیوند بزنند و در مقابل وارد شدن به مخاطره رویارویی با داعش، دست‌کم علیه اسد از آمریکا امتیاز بگیرند.

برهمن اساس، پارلمان ترکیه در روز دهم مهرماه به دولت این اجازه را داد تا در نبرد علیه داعش در عراق و سوریه دست به عملیات برون‌مرزی بزند. حال این سؤال مطرح است که آیا ترکیه به عملیات نظامی در خاک سوریه با عنوان تقابل با داعش اقدام می‌کند؟ شماری از همسایگان ترکیه، به‌ویژه سوریه و عراق، مجوز پارلمان به ارتش ترکیه را در چارچوب خواست دولت در اتخاذ رویکرد تهاجمی - نظامی علیه همسایگان مبتنی بر ملاحظات سیاسی - امنیتی این کشور ارزیابی می‌کنند که حتی می‌تواند تهدیدی علیه حاکمیت ملی در دو کشور مذکور تلقی گردد. بنابراین، صدور مجوز از جانب پارلمان ترکیه به ارتش این کشور برای انجام عملیات فرامرزی را می‌توان با اولویت تقابل با نظام کنونی در سوریه در عوض مقابله با داعش یا کمک‌رسانی به کوبانی ارزیابی نمود.

به نظر می‌رسد هدف میان‌مدت ترکیه ترسیم سیاستی است که از طریق آن آنکارا بتواند از فرصت پیش‌آمده برای به کنترل درآوردن فعالیت کُردهای سوریه برای ایجاد مناطق خودمختار استفاده کند. در نیمه مهرماه صالح مسلم، رهبر حزب کُرد دمکراتیک سوریه در استانبول با مقامات ترکیه رایزنی و از آنکارا جهت مبارزه با داعش درخواست تسلیحات نظامی کرد. سه شرط دولت آنکارا برای ارائه کمک به این حزب قطع ارتباط با نظام حاکم در سوریه و تلاش برای سرنگونی آن، پیوستن به ارتش آزاد و همچنین ائتلاف ملی مخالفان سوریه در کنار دست کشیدن از پروژه خودگردانی مناطق کردنشین سوریه بود. از آنجایی که کُردهای سوریه تاکنون با دولت بشار اسد وارد جنگ نشده‌اند، این تصور در میان مقامات تُرک مبنی بر نوعی همکاری میان کُردهای سوریه با دولت کنونی در دمشق وجود دارد. در همین حال، اعلام مواضع (پ.ک.ک) در ارتباط با کوبانی و هشدار به ترکیه درباره بی‌اعتنایی در قبال شرایط پیش‌آمده در این شهر و تهدید به وقوع انقلاب کُردی، نگرانی‌های دولت اردوغان را نسبت به آینده مسئله کُردها در سوریه افزایش داده است. واحدهای حفاظت خلق، (نیروی مسلح کُردهای سوریه) که از کوبانی دفاع می‌کنند، روابط نزدیکی با حزب کارگران کردستان دارند که دهه‌ها با ارتش ترکیه جنگیده است، بنابراین، بی‌اعتمادی متقابل میان کُردها، که به‌عنوان بزرگترین اقلیت، ۱۸ درصد جمعیت ترکیه را به خود اختصاص می‌دهند و دولت آنکارا مشهود است. کُردها از دولت مرکزی آنکارا انتظار دارند تا اجازه ورود داوطلبان دفاع از کوبانی را به همراه سلاح و مهمات به این شهر بدهد. اما نکته اینجاست که ترکیه نمی‌تواند از قدرت گرفتن نظامی کُردها در آن منطقه راضی باشد و می‌توان این چنین نتیجه‌گیری نمود که امداد رسانی به این شهر به معنای حمایت از حزب اتحادیه دمکراتیک بود که آنکارا آن را جزئی از حزب کارگران کُرد می‌داند. در مجموع، نگاه ترکیه به کُردها یک نگاه کاملاً داخلی است و سیاست آنکارا مبتنی بر حل و فصل اختلافات خود با کُردهای این کشور است، لذا از منطقه‌ای شدن موضوع کُردها هراس داشته و تلاش می‌کند تا از همبستگی کُردهای ترکیه با دیگر اکراد منطقه جلوگیری نماید. بنابراین، عدم صدور مجوز برای دخالت کُردها در دیگر مناطق کردنشین به منظور دفاع از کوبانی را می‌توان از این منظر نیز نگریست. از نگاه مقامات دولت اردوغان، چنانچه اجازه همکاری مستقیم به کُردهای ترکیه داده شود، امکان منطقه‌ای شدن آن فراهم می‌گردد.

از آنجایی که ترکیه، حزب اتحاد دموکراتیک و همچنین گروه داعش را تروریست و دشمن خود می‌داند، به نظر می‌رسد به «مدیریت نبرد از راه دور» روی آورده و در نتیجه استراتژی «بگذار دشمنان با یکدیگر بجنگند» را در پیش گرفته، به‌گونه‌ای که طی مدت اخیر تانک‌ها و جنگنده‌های این کشور همچنان درگیری‌های شهر کوبانی را به نظاره نشستند بدون آنکه حتی برای نجات‌گردها از کشتارهای احتمالی نیز حرکتی انجام دهند.

پیامدهای سقوط احتمالی کوبانی

نخستین پیامد سقوط احتمالی کوبانی را می‌توان با گسترش ناامنی در کشورهای منطقه مرتبط دانست. دولت‌هایی که رؤیای پیروزی تروریست‌های داعش را در سر می‌پروراندند باید در نظر بگیرند که این رخداد در صورت وقوع سبب ناامنی در کشورهايشان خواهد شد. تجربه نیز نشان داده در زمان‌هایی که نهادهای امنیتی و اطلاعاتی به دنبال ایجاد بحران بوده‌اند عواقب آن متوجه خودشان می‌شود.

نگرانی از سقوط کوبانی غیر از نقض حقوق انسانی شهروندان، می‌تواند دامنه هرج و مرج و اقدامات تروریستی را نه فقط در منطقه خاورمیانه بلکه در ابعاد فرامنطقه‌ای، به شکل غیر قابل کنترل در آورده و آن را گسترش دهد. همچنین، روند قدرت گرفتن داعش در سوریه و عراق می‌تواند باعث تضعیف بیشتر و کاهش نفوذ دولت‌های مرکزی در این کشورها شده که رابطه مستقیم با افزایش فعالیت‌های تروریستی و رشد افراط‌گرایی خواهد داشت.

علاوه بر این، آنکارا با وجود ادامه مذاکرات با کردهای ترکیه در حقیقت این گفتگوها را با سیاست‌های متناقض و پارادوکسیکال منطقه‌ای خود، به‌ویژه در کوبانی، به ناکامی خواهد کشاند و این تصور تقویت می‌گردد که ظاهراً با وجود آتش‌بس با کردها، تمایل تُرک‌ها برای محو و نابودی حزب کارگران کردستان همچنان پابرجاست که نتیجه آن نیز تهدید و هشدار اخیر حزب کارگران کردستان مبنی بر لغو توافق صلح با دولت ترکیه پس از ۳۰ سال نزاع داخلی بوده است. در حقیقت، سقوط کوبانی نزاع تاریخی کردها با ترکیه را به نقطه صفر باز خواهد گرداند. بنابراین، وجود تناقض‌های جدی در عرصه سیاست خارجی ترکیه آثار مهمی بر منافع ملی این کشور به دنبال خواهد داشت.

از نظر اقتصادی، کنترل کوبانی از سوی داعش به مفهوم جدایی احتمالی استان‌گردنشین حسکه در شمال شرق سوریه از دیگر مناطق این کشور بوده و این استان به همراه میادین نفت و گاز آن، به هدف بعدی داعش تبدیل خواهد شد و در نتیجه، کنترل راه‌های مبادلات بازرگانی میان ترکیه و عراق از طریق خاک سوریه در اختیار تروریست‌ها قرار می‌گیرد، به‌ویژه آنکه برخی گزارش‌ها از قاچاق نفت عراق و سوریه از سوی داعش به خاک ترکیه حکایت دارند.

نتیجه‌گیری

تداوم و گسترش افقی و عمودی بحران‌های منطقه‌ای، به‌ویژه در عراق و سوریه، شماری از طرف‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از جمله ترکیه، عربستان و آمریکا را به‌منظور فزون‌خواهی‌های ژئوپلیتیکی در خاورمیانه به تکاپو انداخته است. در این میان تلاش ترکیه برای بازی همزمان با دو برگ‌گردها و داعش در جهت منافع منطقه‌ای خود، از جمله تقابل با کردهای سوریه در کنار تلاش برای سقوط نظام سیاسی کنونی در این کشور، در کنار رویکرد کنونی ائتلاف موسوم به مبارزه با داعش، از عوامل تداوم و تشدید بحران‌های منطقه‌ای در سطح درون کشوری، در عراق و سوریه، به شمار می‌روند. درواقع، رویکرد پارادوکسیکال دولت رجب طیب اردوغان در ترکیه می‌تواند علاوه بر به چالش کشاندن توافق صلح با کردها، گفتمان حقوق بشری آنکارا را نیز در حوزه سیاست خارجی جدید و نوپای این کشور با چالش روبرو سازد. تداوم این روند و سقوط احتمالی شهر کوبانی می‌تواند زمینه گسترش افراط‌گرایی را در دیگر کشورها فراهم آورده و حتی پدیده دولت-ملت را در خاورمیانه تضعیف نماید. در چنین شرایطی اقدام ایران در جهت متقاعد کردن ترکیه برای انجام اقدامی جدی در کوبانی و جلوگیری از تصرف این شهر به همراه کمک به متوقف کردن تجهیز تروریست‌های داعش می‌تواند حائز اهمیت باشد.